

LORÁND IMRE

HISTÓRIAI BELLETRISZTIKA — TÖRTÉNELEMSZEMLELET*

„Semmi sincs, ami történet szemléletünk több tévedésének, igazságtalanságának oka lenne, mint a személyes iránti érdeklődés.”

(Acton.)

1.

Csetri Lajos vitaindító tanulmányában leszögezi, hogy a történelmi regény „jelenleg egyik legerősebb válságát éli”. Ugyanekkor — helyesen — e tekintetben némi különbséget tesz a nevezett műfaj *alfajai* között. Igényes változatként emeli ki az úgynevezett kultúrhistóriai regényt. Ezzel lényegében azt is megállapítja: a műfaj hanyatlása nem egyenletes.

Pótlólag hozzátesszem: a történelmi regény tagadhatatlan válsága ellenére jó néhány író értékes művekkel örvendeztette meg a jelzett tematika *ilyenekre* számot tartó híveit. Meglepően sok esetben akkor, ha akár tudatosan, akár öntudatlanul igazodtak a műfaj „alapítója”, Walter Scott módszertanához. Ő ugyanis a műfaj törvényei, lehetőségei, saját tehetsége határai mély ismeretében megfordította a históriai „protokoll” sorrendjét. Regényeiben a főhős: jelentéktelen ember a történelem árjának sodrában. S csak profilját villantja fel (időnként s mesterien) azoknak a történelmi személyiségeknek, akik valamely nemzet sorsára rövidebb-hosszabb ideig kiható döntéseket hoztak.

Hazai területre lépve: az utóbbi idők egyik legjobb magyar történelmi regénye Féja Géza *Kurucdó* című műve. A szerző műve utóhangjában írja: „Könyvem főhőse a kisember, közelebből ama kiskurucok, akik évtizedeken keresztül egymás kezébe adták a kardot és a zászlót.”

S nem véletlen ilyképpen, hogy a műfaj selejtte egyik alfajában, a regényes életrajzban (életrajzi regényben) a legnagyobb. Úgy tűnik, amint az író a historailag nagy, hatalmas személyekhez, a vezető diplomaták manipulációihoz, a jelentős államférfiak retorikájához, a győzelmes hadvezérek stratégiájához nyúl (a „cserbenhagyott” kiskurucok és „kisskötök” bosszúja!), olyan talajra téved, amelyen elég kevesen tudtak eddig lábukon megállni. Szerencséjére ezt a közönség egy része alig veszi észre.

Így aztán a történelmi életrajz műfajának világosan, számtalan példán érzékelhető hanyatlása — példátlan közönségsikerével egy időben jelentkezik. A két jelenség összefüggése — úgy vélem — magyarázatra alig szoruló evidencia.

A magyar (s külföldi) „piacon” szinte áttekinthetetlen mennyiségű életrajzi regény jelenik meg. Egyik kiadónk például néhány évvel ezelőtt százkötetes életrajzi sorozat megjelenését ígérte. Mindenki meggyőződhetik arról, hogy — az eddigiek szerint legalábbis — ez nem volt üres fenyegetés. Mi az oka e példátlan termelékenységeknek?

2.

Vonjunk párhuzamot két — képzeletbeli — író műhelye között.

X. mai tárgyú társadalmi regényt ír, amely egy vidéki pedagógus s egy orvosnő (természetesen félresikerült) házasságáról szól (miután eddig még senkinek sem sikerült egy példásról regényt írni). Minden ellenkező híreszteléssel (s néhány könyv megjelenésével) szemben állítom: a *művelt* lektorok meglehetősen magas követelményeket támasztanak a mai tárgyú magyar társadalmi regénnyel szemben. Elsősorban is alapfeltételként majdnem szociológiai hitelességű környezetrajzot kívánnak, hiszen a mai magyar valóság mindnyájunk mindennapi élménye. A szerzőnek — ha tetszik, ha nem — igazodnia kell hozzá. Jelen esetben pedagógus,

* Örvendetesen gazdagodó vitánkhoz várjuk a további hozzászólásokat. (A szerk.)

orvos, valamint általános vidéki miliőt kell ábrázolnia. Az említett szakmákról nem lehet tetten érhető képtelenségeket papírra vetni. Jellemeket kell fabrikálni. Némelyik lektor Ambrus Zoltán egyik hősének szavaival is él talán: „Cselekmény kell a népnek, uram!”

A gicccselemeket (kivéve néhány óriási példányszámban megjelenő író esetét) úgy írták, mint a gyomot.

Y. író viszont elhatározza: történelmi életrajzot ír. Napóleonnól! A szociológiai értelemben vett hitel ez esetben aligha lehet követelmény. A szerzőnek csak némileg kell alkalmazkodnia ahhoz, ahogyan a *köztudatban* Napoleon kora él. A császári udvar vagy az austerlitz-i csatamező ábrázolásának atmoszférikus hitelét roppant kevesen tudják ellenőrizni. Azt képzeljük, hogy ismerjük a vidéki pedagógusok vagy orvosok magatartási normáit. Nem is képzeljük, hogy ismerjük Bonaparte marsalljait. Jellemrajz? Csak a kivételesen nagy regényírók alkottak olyan komplex, színes, megdöbbentő s mindig érdekes alakokat, mint amilyenek például maga a címszereplő, Carnot, Fouché, Talleyrand, Ney stb. voltak. Cselekmény? Vajon hordott-e még a föld a hátán Napóleonnál cselekményesebb embert? Nem, az írónak nem kell jellemmel, cselekménnyel bajlódnia. A történelem készséggel bocsátja azokat rendelkezésére. Olyan sűrű formában, hogy hígítania kell. Ez persze meg is történik a gondos kidolgozás során. Olyan komplex események még bonyolultabb oknyomozásáról lehetne szó, hogy az egyszerűsítésre feltétlenül szükség van. A gondos kidolgozás során ez sem marad el.

S ami a legfontosabb: a lektort sokszor úgy elkábítja az érdekes téma, hogy úgy írta a giccs gyomát, mint mondjuk egy *hanyag* kertész. Mintha a műfaj esztétikai területenkívüliséget élvezne!

A lejtőn nincs megállás. A rossz könyv nemcsak egy másik rossz könyv megírására — kiadására is precedensként szolgál.

3.

A művek jobb megismerése segítségével többet tudunk a közönségről. S fordítva! Milyen összetevőkből származik az első világháború befejezése óta különösen felfokozott történelmi tömegérdeklődés?

Csetri Lajos írja: „A gyors átalakulások korában élő ember fokozott érzékenységgel reagál előző korok történelmi változásainak dialektikájára.” Pomogáts Béla szerint a közönség a történelmi regénytől „eligazítást” vár, „...a múlt vagy a jelen magyarázatát”.

Egyiküknek sem volt hozzá „érkezése”, hogy bővebben szóljanak a történelmi belletrisztika irodalomszociológiájáról, a történelmi közgondolkodásra gyakorolt hatásáról. Sok éves, közönségközelben eltöltött könyvtárosi, antikváriusi tapasztalataim arra készítetnek (s talán jogosítanak), hogy fenti, lényegében helytálló megállapításait némileg kiegészítsem.

A múlt, mint olvasóélmény sokak számára egyfajta pszichikai menekülés. Többnyire nem politikai jellegű. A történelmi értelemben vett múlt igen sokszor nem politikai-lelki táj. Az emberiség nem élhet meg némi utópizmus nélkül. A múltba futás — fordított utópia. Az olvasók többsége bizonyára nem úgy tartja, hogy az „egykor” morálisabb, rendezettebb, nyugalmasabb, biztonságosabb volt. Az idő dimenziója nemesít: úgy tartja — szívesebben, „fenköltebb”. „Azért szeretem a Passuth-könyveket — mondotta egy középkorú asszony —, mert bennük minden olyan nemes, emelkedett, előkelő.” Egy nyugdíjas pedagógus Szekfű Gyulát szidta, mert „meghamisította a történelmet.” „Oldalakon keresztül fejtegeti, hogy a török csaknem teljesen elpusztította Magyarországot. Jókainál a törökök nemesek, nagy-lelkűek. Magyarbarátok. Így volt ez, kérem...”

Hogy az olvasók jelentékeny része a könyvben általában narkotikumot keres, meglehetősen közismert irodalomszociológiai adalék. A történelmi regényekben, életrajzokban — való igaz — eligazító jellegű analógiát. Sajnos, akinek analógia-szükséglete van, az a mindkét lábára sántítóval is megelégszik. A mindenáron eszmei „vezetést” igénylő elégszik meg a legtöbbször félrevezetéssel. Úgy vélem — a szintén az eligazítás vágyától indított — történelmi precedens-mánia nem tisztán honi sajátosság. Sokan hisznek benne, hogy a jövő a múltból meglehetősen egyszerűen kiszámítható, hiszen a történelmi helyzetek meglehetősen gyakran megismétlődnek. (Csak azzal a „kis” eltéréssel, amelynek fennforgása esetén a múlt irányítóként szinte használhatatlan).

Tovább menve, kétségtelen, hogy a mi társas érintkezésünk (elsősorban az értelmiségé) témái nagyrészt humán jellegűek. A műveltebb rétegek (s hatásukra

a kevésbé műveltek is) különös előszeretettel vitáznak irodalomról, művészetről. Főleg a napi politikával nem mindig szerencsés kapcsolatba hozott történelemről. Az említett diszciplínákban való jártasság nálunk a társadalmi presztízs sok helyen szinte nélkülözhetetlen kelléke. (S az is csak emeli bárki tekintélyét, ha nem minden büszkeség nélkül kijelenti: fogalmam sincs a technikáról!)

Minél kevésbé igényes valamely társaság, annál kevésbé veszi figyelembe, hogy tagjai érvelésüket — amennyiben megfelelő svádával rendelkeznek — mivel támasztják alá: szaktörténelemmel, Jókaiival, Harsányival vagy valamely legújabban megjelent történelmi életrajzzal.

Gyorsan hozzá kell tennem: ez nem a szépirodalom népszerűségének jele! Ellenkezőleg! A mai könyvkonjunktúra globalitásában kissé elfedi azt a rendkívül figyelemreméltó jelenséget, hogy az átlagos magyar és külföldi regényt (tehát az epika számszerű többségét) a közérdeklődés terén nem csak az úgynevezett „izgalmas” szorítja fokozatosan háttérbe, hanem a népszerű ismeretterjesztés is. Márpedig kétségtelen, hogy a történelmi tárggyal foglalkozó bármennyire giccses történelmi munka is *megbízható* ismereteket terjeszt. Mert a *művelt* lektor (aki sűrű sóhajok közepette alkalmazkodik a giccsel kötött „irodalomreálpolitikai” kompromisszumhoz) kettőzött szigorral csap le a félirodalom esetében szinte szükségszerű *ténybeli* tévedésekre.

4.

Vajon minden rendben van-e a historizáló belletrisztikával — s főleg az életrajzi regénnyel —, ha a szerzők nem találhatnak ki meglepően új történelmi tényeket (vagy esetleg a művi beavatkozás megakadályozza őket abban)? Ha nem dicsoítik a rabszolgaságot vagy nem sratják el a Bourbonokat és Stuartokat? Ha egyesek a maguk absztrakt giccs világába „beépítik” az abból mindkét lábával kilógó s szinte émelítően ható pseudo-marxizmust? (Az irodalmi iparos majd mindig konformista. Horthy idejében a nacionalizmushoz igazodott. Ma a marxizmushoz. Egyes írók mindkét „zongorán” játszanak.)

Sok minden okból kifolyóan nincs rendben! Elsősorban azért, mert a történelmi belletrisztika jelentős részének — véleményem szerint — kedvezőtlen hatása van történelmi közgondolkodásunk kialakulására (nem feledkezve azokról a rokon szempontokról, amelyeket fentebb vázoltam).

Mentségül: a *világirodalom nagyjai* történetiszemléletének egyes látványosan felöltő vonásait már koruk is erősen bírálta. Első példaként a világirodalomnak talán legnagyobb regényét, a *Háború és béke*-t idézhetnénk, benne a Kutuzov–Napóleon párhuzamban rejlő történelmi fatalizmust, nem is távoli leágazásával a Gandhiig vezető erőszakellenes elmélettel.

Dickens *Két város* című regényének történetfilozófiai alapját mástól kölcsönözte. A legrosszabb helyről: Carlyletől. A maga idejében híres angol historikus prédikatori történetfilozófiája szerint a francia forradalom az akkori uralkodó osztályok bűneinek a szó valláserkölcsi értelmében vett bűnhődése volt elsősorban.

A mi csodálatos Jókaink nemesi-liberális történetiszemléletének illuzionizmusát többek között Péterffy Jenő és Gyulai Pál részesítették megfelelő (s kevés kedvező visszhangot keltett) bírálatban.

Jókainál — mint szerintem a magyar történetiszemlélet egyik legfontosabb alakító tényezőjénél — meg kell állnom.

Legsuggesztivebb, legnépszerűbb regényírónk (majd valamennyi művét alapján véve történelmi regénynek tekinthetjük ma már) történetiszemléletünkre gyakorolt hatása a maga komplex voltában végső soron pozitív kicsengésű. A szó legjobb értelmében vett hagyományaink — s elsősorban tradicionális kultúrtörténeti értékeink — foglalta. Mai szemmel sem tekinthetjük őt nacionalistának. Ha valakit jellegzetesen magyarnak nevezhetünk — ő az volt. De soha senki s semmi *ellen* nem volt magyar. (S ez a körülmény nem lényegtelen a nacionalizmus megítélésében.)

Hatása a magyar nép történetiszemléletén keresztül jogos nemzeti önbizalmára (Mikszáthtal, Gárdonyival s másokkal együtt) felbecsülhetetlen.

Hiszen aligha állíthatja joggal bárki is, hogy nemzeti önbizalmunk szilárd (vagy valaha is az volt). A tisztán formális hazafiság, az okkal s ok nélkül csak érzékenykedő gravement-nacionalizmus ma is tapasztalható megnyilvánulási (lásd: *Hideg napok*-vita) a lélektan törvényeinek megfelelően ennek ellenkezőjéről győzőnek meg. Indirekt módon. Direkt úton pedig a másik pólus: a néha manifest, néha pedig látens; áttételes jellegében is kikövetkeztethető nemzeti nihilizmus egyes példái.

Miután éppen történet szemléleti vetületében akarom szemlélni a történelmi belletrisztikát, feltétlenül rá kell mutatnom egy meglehetősen közismert tényre, nevezetesen arra, hogy nem csak az új magyar történelmi regényt (életrajzot stb.) olvassák. Sőt, nem annak vonzása – így hatása – a legerősebb. Az Új Írás egyik régebbi számában jelent meg egy meglehetősen pontos közvéleménykutatáson alapuló cikk. Néhány ezer iskolás fiataaltól megkérdezték: ki a kedvenc írójuk. Egyetlen szavazatot sem adtak le a mai történelmi belletrisztika képviselőire. Ugyanazokat a szerzőket (Jókai, Gárdonyi, Mikszáth stb.) kedvelték, mint (egy nagy közönyvtár akkori statisztikája szerint) vagy harminc esztendővel ezelőtt atyáik.

E ponton foglalkoznom kell Csetri Lajos következő megállapításával: „A múlt századi romantikus történelmi regény nagyjai századunkban először ifjúsági irodalomká degradálódtak, de a folyamat nem állt meg: nemzedékről nemzedékre egyre éretlenebb korúak olvasmányát képezik, lassan gyermek-irodalommá »fejlődnek«.”

Kikre gondolt? Ha Jókaira, Walter Scott-ra, Dumas-ra, Victor Hugóra – tévedett. Valamennyi idevonatkozó statisztika tanúsága szerint e szerzők művei nemcsak ifjúsági, hanem *rendkívül* erősen favorizált felnőtt olvasmányai az értelmiségi férfiretegeknek is. (S ennek egyébként csak örülhetünk. A klasszikus kultusz egyike a legpozitívabb magyar kultúrjelenségeknek).

Arról sem feledkezhetünk meg azonban, hogy a két világháború között megjelent, az akkori ugyancsak jelentős konjunktúrát a maga sajátos eszközeivel s szemléletével kielégíteni igyekvő magyar s külföldi történelmi belletrisztika (ha közönyvtárakban, antikváriumokban nem is hozzáférhető) – ám magánkölcsönzés, valamint zügforgalom útján sok ezer példányban jut el az olvasóhoz. Csak úgy kapásból említek néhány nevet, viszonylag a legjobbakét: Harsányi Zsolt, Gulácsy Irén, Emil Ludwig, Mirko Jellusich, Bruno Brehm. Tradicionális bestsellerek ezek (a náluk giccsesebbeket talán nagy, nemzeti klasszikus ponyvának is nevezhetnők) két, sőt három nemzedék olvasóélményei, valamint anakronisztikus történelmi-társadalmi tudatelemek táplálói. A magyar szerzők paradoxnak tűnő módon s hazai specialitásként egyszerre „szállítanak” nemzeti (s az attól nálunk elválaszthatatlan) osztálygógót, s ugyanakkor sokszor valami furcsa, kacérul morbid „egyedül vagyunk” avagy „nemzethalál”-pesszimizmust. A kettő együtt – frivolul szólva – fordított darwinizmus: „a különbek pusztulása” úgyis mint a nemzeti passzivitást szolgáló pseudoelmélet.

A külföldi bestsellerek időnként elviselhetetlen történetfilozófiai nagyképűséget, ugyanilyen hatású vulgér-freudizmus, helyenként fasisztoid tendenciákat „nyújtottak” a jámbor olvasónak. Unalmat is, amely végképp meggyőzte őt arról: komoly történettudományi művet tart kezében.

Ha megpróbálok rávilágítani a historizáló belletrisztikának valamennyi, a történet szemléletre gyakorolt hatása közül szerintem a legkárosabbra, akkor például nem a durva giccshez, nem a bestsellerhez fordulok, hanem egy „nem akármilyen” íróhoz, Stefan Zweighoz.

Ragyogó, helyenként túl ragyogó stílusza. (A mai olvasó néha felsóhajt: „ha csak egy kicsit szárazabb lenne!”) Inkább eltökélt, mint következetes freudista, s így árnyalatos emberábrázoló. Végtelenül lelkiismeretes, szorgalmas, megbízható, gyakran új tényeket feltáró kutató. Írói szuggesztivitása csak aláhúzza a történet szemléletre gyakorolt veszélyes hatását.

Nézzük Fouchéját. A történelem szerint zseniális (s aljas) konformista volt. Ám az írók gyakran beleszeretnek hősökbe. Már akkor, amikor kiválasztják. Még inkább, miközben törtétiájukat írják. Zweig nem úgy szeret bele hősébe, hogy morális értelemben tisztára mossa. Ezzel a lehetetlenre vállalkozott volna. Szerinte Fouché előbb Robespierre-t győzte le, aztán Napóleont. A történelemben *utólag* közbeiktatott döntő személyi tényezőként szerepelteti.

Nézzük továbbá ugyancsak Zweig Marie Antoinette-jét. Zweig sokkal jobb író annál, hogy egyértelműen leszögezze tételét: ha a nagyon is közepes Marie Antoinette s a közepesnél közepesebb XVI. Lajos helyett IV. Henrik vagy XIV. Lajos ül Franciaország trónján – nincs francia forradalom. A nagy ember ez esetben indirekt kultusza ez. A történelmi életrajz s életrajziregény-írás legsúlyosabb bűne! Az, hogy egy szinte vég nélkül folyó s a marxizmus (valamint

minden más racionalista történetiszemlélet) által eldöntött kérdésben dadogva ugyan, de ugyanazt mondja, mint a rossz emlékü, majd mindenben már a múlt században túlhaladott Carlyle, aki szerint: „A történelem a nagy emberek biográfiája.”

7.

Zweig (s a nála sokkal gyöngébb életrajzírók) sikerének titka: *igényfelmérésen* alapuló historizálás. Olyan motívumrendszer, ál (vagy semmiféle) oknyomozás van e művekben, amely az olvasók egy részében benne élt, mielőtt még egyetlen történelmi életrajzot a kezébe vett volna. Olvasás után pedig igazolódott.

A történelmi belletrisztika nagy részének esetében az is a siker titka: az írók képesek arra, hogy úgy ne lássák meg a történelem fő mozgató erőit, akár olvasóik.

(Pomogáts Bélának igaza van: a giccsírónak általában nem lehet történelmi érzéke. Úgy tűnik, sok esetben giccsfogyasztóból „emelkedett” a giccstermelő rangjára. Hozzátehetném: rangos írók is „megvannak”, sőt történelmi belletrisztikát is íznek nélküle.)

Tolsztoj (aki eltűzöttan lebecsüli az egyéniség történelmi szerepét) azt írja: „A nagy ember – a történelmi eseményekre ragasztott címke.”

Igen sok ember csak a címkét látja maga előtt. Tudatukban a nagy nevek megszemélyesített formulákká alakulnak át. Szerintük eseményeket vagy azok sorozatát, társadalmi, politikai, tömeglélektani helyzeteket sűrítenek magukba. (Ha valójában jól ismerik azokat: akkor is!) Sokan pedig csak a személyt, mint bonyolult folyamatok rövidítését ismerik. Hogy mit rövidít, nem. A szabadságharc: Kossuth, a kiegyezés: Deák, a francia forradalom: Robespierre. Ezenfelül néhány tucat, személyükhöz fűződő, nem mindig tényszerű közhely, iskolai emlékfoszlány – és semmi több.

Karl Krauss annak idején nem hiába harcolt vitriolos gúnnyal a „rettenetes egyszerűsítők” ellen politikai nézőpontból.

A történetiszemlélet hatása a politikaira alig vitatható. S a mai komplex világban a leegyszerűsítő szemlélet körülbelül tudatos ön-dezorientálást jelent. Am megengedhetetlenül túlbecsülnénk a történelmi belletrisztikát, ha azt állítanánk: hatása ilyen terjedelmű.

„A giccs épp mint giccs nem válhatott volna központi jelentőségű kultúrproblémává, ha nem elégitene ki meghatározott nemzetközi társadalmi szükségleteket” – írta a nemrég meghalt Sinkó Ervin. A giccs, valamint a historizáló belletrisztika jelentős részének személyiség kultusza közötti összefüggés szinte tapintható. A giccsre vágyó, osztályokra nem korlátozható kispolgári szellem adekvát történetiszemléleti kifejezése, az autoritativ személyiség meghajlása a nagy ember előtt. Vagyis megengedhetetlen történelmi leegyszerűsítés, amely ugyancsak „meghatározott nemzetközi szükségletet elégít ki.”

8.

Talán a cikk kereteit túllépő, mindenképpen túlerős példát hozhatnánk fel. Hitlert annak idején egy minden modern lehetőséget felhasználó (de elsősorban a német nép meglevő adottságaira támaszkodó) propaganda szinte emberfeletti, karizmatikus vezetőként fogadtatta el. Úgy tűnik: a többséggel. A fikción is alapuló Hitler-kultusz anyagi erővé változva tényezője, felfokozója volt az emberiség történetében példátlanul agresszív s kegyetlen német nacionalizmusnak. (1944. július 20-ának összeesküvéi pontosan látván ezt, először a Führert akarták megölni.)

S ez a Hitler-kultusz a második világháború, a megsemmisítő vereség után megváltozott formában (mondhatnánk „kézálásban”) újra politikai tényezővé vált. A német konzervatívok – megteremtve a „tördöfés felülről” legendáját – Hitler dilettáns hadvezetését tette felelőssé a háború elvesztéséért. Sok nyugatnémet, egynehány angolszász történétíró, nyomukban számtalan publicista, tankönyvíró, s a nyugatnémet közvélemény jelentős számú és súlyú rétegeinek tudatos (politikailag számukra hasznos) leegyszerűsítő szemlélete szerint: ő, csak ő volt mindenért felelős. S az, akinek mítosza is a borzalmas háborúba vitte s az abban való kietartásra készítette Németországot – a pusztulás után egy nemzet (s főleg uralkodó rétegei) – alibi-jévé alakult át. Szintén karizmatikus alapon. Hitler – a legrettenetesebb leegyszerűsítő – halála után maga is szimplifikáló formulába sűrűsödött.

A csábító személyi faktor (előbb vázolt eltúlzott kihatásaitól eltekintve is) rendkívül óvatos, mondhatnánk felelősségteljes alkalmazást igényel.

Kiváló történeti életrajzregények írói, így Laczkó Rákóczi-, Heinrich Mann IV. Henrik-könyvében példát mutatnak. Főalakjukat, „címszereplőjüket” gazdag történelmi háttérbe állították be. A nagy történelmi eszmékkel, áramlatokkal való viszonyukban mintegy „tetten érve” mutatták be őket. *Rajtuk keresztül* világitották meg a kor történetét — nem a kor övezi náluk festett díszletként a személyt, a nagy egyéniséget. A személyest náluk (s másoknál, például a rendkívül művelt, história-pedagógiai érzékkel rendelkező Hegedűs Gézánál) elfedi az általános, az egyénit a történelmi.

Ezeket az erényeket nem állíthatjuk senki elé követelményként. Nem kívánhatunk átlag vagy átlag alatti írótól *egyszerre* irodalmi kvalitást és történelmi műveltséget történelmi ítéletképeséggel párosodva. A dolgok természete szerint ilyen képességekkel vajmi kevesen rendelkeznek. S ezt tényekkel bizonyítja a történelmi belletrisztika hazai s külföldi átlagszínvonala.

10.

Hiszek abban, hogy a magyar kultúrközvélemény úgynevezett „elit”-rétege világviszonylatban is jó helyen áll. S azok, akik talán a személyi „magyarázat” leegyszerűsítő törekvéseinek hívei a történelemben, elvetik a szimplifikálást, ha például közgazdaságról, orvostudományról vagy biológiáról (szakmájukról) van szó.

Aki hisz valamiben, örül, ha hitét tények bizonyítják. A sok között ilyen tény Tarlé marxista szovjet történetíró Napóleonjának, Talleyrandjának rendkívüli hazai közönségikere.

Az olvasó látja, mert az író láttatja az arisztokratikusan tartott, rideg, mértéktelenül kapzsi, a permanens áruzás állapotában leledző zseniális diplomatát. A kiváló író-történész nagyszerűen érzékelteti komplex Napóleonját: a kiváló stratégiát, államszervezőt, s önmagát oly gyakran dramatizáló, nepotista komédiást. Tarlé marxista koncepciója, nem utolsósorban írásművészete, árnyalatok iránti érzéke nem engedi, hogy a két rendkívüli egyén „eluralkodjék” a histórián. Az olvasó Tarlé nyomán körülbelül úgy látja: az akkori francia uralkodó osztályok, elsősorban a nagyburzsoázia törekvéseit szolgálták. Amíg Napóleon a realitáshoz igazodva szolgálta azokat *ön maga* szolgálatában, hatalmon maradt. Amikor már nem, az osztály — amikor erre lehetősége nyílt — más exponenseket állított helyébe. Tarlé a két életrajzban voltaképpen egy meghatározott korszakban Franciaország történetét adja. De nem tisztán s nem főleg Napóleon s Talleyrand által meghatározott korszakban. S e két személyiséget a kor illusztrálására használja. Alárendeli őket a történelmi teljesség fő céljának. Nem tartja őket „címkéknek” sem. Nagyon pontosan leméri Napóleon s Talleyrand történelmi súlyát, szerepét.

Tarlé (valamint más magyar s külföldi szaktörténészek akár biográfiai, akár más jellegű) műveinek hazai sikeréből levonhatjuk azt a tanulságot: a közönség jelentős része ilyeneket vagy ilyeneket is igényel. Továbbá, hogy a marxizmus akkor fogja az eddiginél jobban befolyásolni történelmi közgondolkodásunkat, ha nem csak az egyetem, iskola, szemináriumok terjesztik történetfilozófiáját, hanem *szuggesztív* szaktörténészek is. Gondoljunk az angol történetírók, elsősorban Macaulay szerepére a liberális közgondolkodás kialakulásában. Tudvalevő, hogy nemcsak a konzervatívok, a Labour történelmi-politikai szemléletét is befolyásolta. Nem utolsósorban szuggesztivitása által.

11.

A történelmi belletrisztikától nem várhatjuk, hogy hasson történetiszemléletünkre. Hogy mégis teremtsen egyfajta, műfaja lényegéből eredően a személyiség szerepének eltúlzásával bőven színezett szemléletet, arról az önmaguk elé ennél jóval kisebb kaliberű célokat kitűző szerzők, a kultúrpolitikánk keretében illeszthető, sőt illesztendő tömegigényt kielégíteni igyekvő kiadók — *nem tehetnek*.

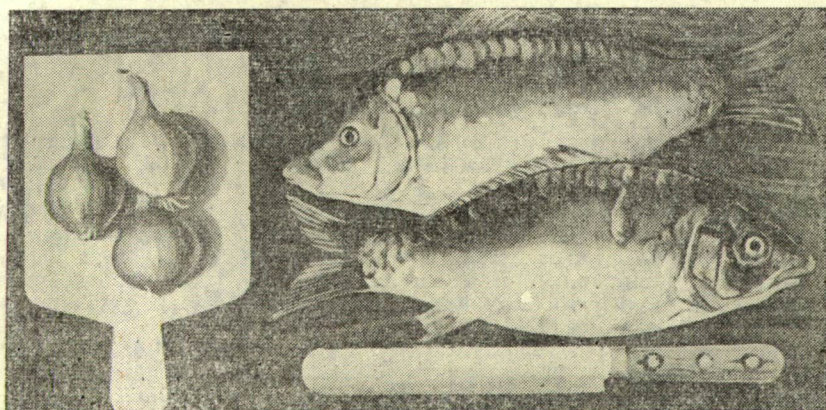
Aminek pozitív oldala kétségtelen. Elmaradtok rétegek figyelmét irányítják rá a történelemre. Állítólag iskolai segédkönyvül szolgálnak. Itt is betölthetik szerepüket, hiszen iskolai történelemoktatásunk egyik hibája: néha még az absztrahálhatatlant is absztrahálja. Így némi „humán” színezésre szorul. Viszont kissé

frivolul hat, hogy alapján véve az életrajzok egy része két tantárgy segéd-könyve is lehet. A történelemórán mint színes kiegészítő szerepel. A magyar irodalomtanításnál, mint giccs-antológia.

De az „eligazítást”, a gondolatébresztést, a helyes, racionális historiai gondolkodás szélességében-mélységében való táplálását rá kell bízunk a szaktörténészekre.

A történelemben az a nagyszerű, hogy mindik újraírják. Minden kor a saját eszme- és értékrendszeréhez igazítja, a saját szükségleteinek megfelelően. Ezért az újkori történetírás egyik főfeladata: a revízió.

A történelemírás: nagyszerű párbeszéd a jelen s a múlt között. Horizontot, névót, koncepciót kíván. S írói képességet, hogy akire a párbeszéd tartozik (mindnyájunkra) ráfigyeljen, s ne onnan várja az „eligazítást”, ahonnan semmiképpen sem kaphatja meg azt. Kár lenne *hanyagló* műfajhoz fordulni, amikor *fejlődő* diszciplínával rendelkezünk.

Pintér József: Csendélet halakkal